

دانشگاه بیرجند

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

پایان نامه کارشناسی ارشد علوم تربیتی (برنامه ریزی درسی)

عنوان پایان نامه:

«شناسایی مؤلفه‌های هویت ملی در برنامه‌های درسی

بر اساس روش بنیادبخشی نظریه»

استاد راهنما:

دکتر احمد خامسان

اساتید مشاور:

دکتر محسن آیتی

دکتر مجتبی خلیفه

نگارنده:

مهدی لقمان نیا

تیر ماه ۱۳۸۸

کلیه حقوق و مزایا اعم از تکثیر، چاپ، نسخه‌برداری، اقتباس و ... از پایان‌نامه‌ی
کارشناسی ارشد برای دانشگاه بیرجند محفوظ است. نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع
است.

تقدیر و تشکر

خداوند مهربان را شاکرم به خاطر توفیق قرار گرفتن در این مرحله از زندگی و به خاطر تمامی الطافش در لحظه لحظه‌ی زندگی‌ام.

بر خود لازم می‌دانم از تمامی زحمات پدر و مادر عزیزم که در تمامی مراحل زندگی یار و یاورم بودند نهایت تشکر را داشته باشم. همچنین از خواهر و برادرانم که در تمامی مراحل زندگی همراهان خوبی برای من بودند نهایت تشکر را دارم.

از تمامی زحمات پدر و مادر همسرم به خاطر لطفی که در حق اینجانب داشتند نهایت تشکر را دارم.

از استاد راهنمای خوبم جناب آقای دکتر خامسان به خاطر کمک‌های ارزنده‌ای که در تمامی مراحل پایان‌نامه در جهت هرچه بهتر شدن کار داشتند و همچنین به خاطر به‌دست آوردن بسیاری از تجارب ارزنده در کنار ایشان نهایت تشکر را دارم.

از اساتید مشاور خوبم جناب آقای دکتر آیتی به خاطر تمامی راهنمایی‌های ارزنده‌شان و همچنین از جناب آقای دکتر خلیفه به خاطر تمام زحماتی که برای من متحمل شدند و به خاطر تمامی راهنمایی‌هایشان نهایت تشکر را دارم.

از اساتید بزرگوار آقایان زرافشان، جوادی، دکتر مجتهدزاده، دکتر مجیدی، دکتر شیخاوندی، دکتر شمشیری، دکتر هاشمیان، دکتر احمدی، دکتر رواقی، پرفسور عسگریان، دکتر شریعتمداری، دکتر سجادی، دکتر ملکی، دکتر زرگری‌نژاد، دکتر فکوهی، دکتر رایان‌پور و سرکار خانم احمدی پور به خاطر تمامی الطافشان و وقتی که برای اینجانب در نظر گرفتند نهایت تشکر را دارم.

از تمامی دوستان خوبم به‌خصوص آقایان لطفی، جوانمردی، درویشی، یعقوب‌نژاد، سارانی و تمامی کسانی که در مراحل انجام این پایان‌نامه مرا یاری رساندند نهایت تشکر را دارم.

تقديم به:

همسر مهربانم

ایران ایران خواهد ماند و نخواهد مرد. ایران در نظر من، چونان سنگ خارا بی است که موج-
های دریا آن را به اعماق رانده‌اند، انقلابات جوی آن را به خشکی انداخته، رودی آن را با خود
برده و فرسوده کرده است؛ تیزی‌های آن را گرفته و خراش‌های بسیاری بر آن وارد آورده،
اما سنگ خارا که پیوسته همان است که بود، اینک در اواسط دره‌ای آرمیده است. زمانی که
اوضاع بر وفق مراد باشد. آن سنگ خارا گردش را از سر خواهد گرفت.

کنت دو گوینو

نیست گوینده زین قیاس خجل

دل زتن به بود، یقین باشد

نظامی

همه عالم تن است و ایران دل

چون که ایران دل زمین باشد

مزن زشت بیخاره ز ایران زمین

که یک شهر از آن به زماچین و چین

به هر شه بر از تخت، چیر آن بُود

که او در جهان شاه ایران بُود

از ایران جز آزاده هر گز برخواست

گر شاسب‌نامه‌ی اسدی

خرید از شما بنده هر کس که خواست

چکیده

هویت ملی یکی از مباحث مهم و برجسته در هر جامعه‌ای محسوب می‌شود و دارای بیشترین اهمیت و ضرورت به لحاظ وحدت و انسجام ملی است. با توجه به این‌که نظام آموزش و پرورش بزرگ‌ترین نیرو و سرمایه‌ی انسانی و ملی را دربر دارد، می‌تواند در جهت تقویت و تعمیق هویت ملی گام‌های اساسی و مؤثر بردارد. نتایج تحقیقات بسیاری از عدم توجه به هویت ملی در کتاب‌ها و برنامه‌های درسی حکایت دارد. این موضوع از یک طرف و عدم پیروی از مؤلفه‌های واحد در زمینه‌ی هویت ملی در کتاب‌ها و پایان‌نامه‌ها و مقاله‌ها از طرف دیگر باعث شد تا محقق هدف اصلی «شناسایی مؤلفه‌های هویت ملی در برنامه‌های درسی بر اساس روش بنیادبخشی نظریه» را در سرلوحه‌ی کار خود قرار دهد. «بنیادبخشی نظریه» از روش‌های تحقیقی است که در سال‌های اخیر به‌طور فزاینده در تحقیقات کیفی در علوم رفتاری و اجتماعی مورد توجه واقع شده است. این روش بر این اصل استوار است که به جای آزمون فرضیه‌هایی که از ادبیات و پیشینه‌ی تحقیق استخراج می‌شود نظریه‌ای از خود داده‌ها تولید شود. این روش خواهد توانست پاسخ‌گوی این سؤال اصلی باشد که «مؤلفه‌های تشکیل دهنده‌ی هویت ملی در ایران کدامند؟» به این منظور، جهت گردآوری اطلاعات از دو شیوه‌ی کتابخانه‌ای و مصاحبه استفاده شد. در شیوه‌ی کتابخانه‌ای ۴۳ کتاب و ۴۴ پایان‌نامه مورد مطالعه قرار گرفت. همچنین با ۹ نفر از صاحب‌نظران در زمینه‌ی هویت ملی مصاحبه انجام شد. در نهایت، نتایج به‌دست آمده بر مبنای روش بنیادبخشی نظریه مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت که بر مبنای آن ۶ مؤلفه‌ی اصلی و ۱۹ زیرمؤلفه در قالب مدلی نظری استخراج شد که مؤلفه‌های اصلی عبارت بودند از سرزمین، زبان، فرهنگ، تاریخ، دین و نماد. بنابراین تلاش شد با استفاده از این روش، توافقی کلی در زمینه‌ی مؤلفه‌های هویت ملی در ایران ایجاد شود تا بتوان از طریق گنجاندن این مؤلفه‌ها در اهداف نظام آموزشی به شکلی مؤثرتر و کارا تر در جهت تقویت و تعمیق آن در برنامه‌های درسی اقدام نمود.

کلیدواژه

هویت ملی، مؤلفه‌های هویت ملی، روش بنیادبخشی نظریه (نظریه مبنایی یا نظریه‌پردازی داده‌محور)، برنامه‌ی درسی.

فهرست مطالب

شماره صفحه

عنوان

فصل اول: کلیات تحقیق

۱-۱	مقدمه	۱۵
۲-۱	بیان مسأله	۱۶
۳-۱	ضرورت و اهمیت تحقیق	۲۱
۴-۱	اهداف تحقیق	۲۲
۱-۴-۱	هدف کلی تحقیق	۲۲
۵-۱	سؤال اصلی تحقیق	۲۲
۶-۱	فرضیه تحقیق	۲۲
۷-۱	تعاریف نظری	۲۳
۱-۷-۱	برنامه‌ی درسی	۲۳
۲-۷-۱	هویت	۲۳
۳-۷-۱	هویت ملی	۲۳
۴-۷-۱	مؤلفه‌های هویت ملی	۲۳
۵-۷-۱	ملیت	۲۴
۶-۷-۱	ناسیونالیسم یا ملت‌گرایی یا ملی‌گرایی	۲۴
۷-۷-۱	روش بنیادبخشی نظریه	۲۴
۸-۷-۱	کدگذاری	۲۵
۹-۷-۱	کدگذاری باز	۲۵

۲۵.....	۱۰-۷-۱ کدگذاری محوری
۲۶.....	۱۱-۷-۱ کدگذاری گزینشی
۲۶.....	۱۲-۷-۱ نمونه‌گیری نظری
۲۶.....	۱۳-۷-۱ اشباع نظری
۲۶.....	۱۴-۷-۱ یادداشت‌های نظری.....

فصل دوم: ادبیات و پیشینه‌ی تحقیق

۲۸.....	۱-۲ مقدمه
۲۸.....	۲-۲ هویت
۲۹.....	۳-۲ هویت در روانشناسی
۳۰.....	۱-۳-۲ چهار وضعیت هویت از نظر جیمز مارسیا
۳۱.....	۴-۲ هویت در علوم اجتماعی
۳۲.....	۱-۴-۲ دیدگاه‌های هویت در جامعه‌شناسی
۳۳.....	۵-۲ انواع هویت
۳۴.....	۱-۵-۲ هویت فردی
۳۴.....	۲-۵-۲ هویت جمعی
۳۵.....	۶-۲ شکل‌گیری ایران و هویت ایرانی
۳۸.....	۷-۲ هویت ایرانی در دوره‌های تاریخی
۴۱.....	۸-۲ ملت و شکل‌گیری آن در ایران
۴۴.....	۹-۲ تعریف چند واژه
۴۵.....	۱-۹-۲ ملیت
۴۵.....	۲-۹-۲ دولت-ملت

- ۴۶..... ناسیونالیسم ۳-۹-۲
- ۴۸..... ۱۰-۲ هویت ملی
- ۴۸..... ۱-۱۰-۲ شکل‌گیری هویت ملی ایرانی
- ۴۹..... ۲-۱۰-۲ مفهوم سازی هویت ملی
- ۵۴..... ۳-۱۰-۲ ویژگی‌های هویت ملی
- ۵۵..... ۱۱-۲ مؤلفه‌های هویت ملی در ایران
- ۷۶..... ۱۲-۲ هویت ملی و نظام آموزش و پرورش ایران
- ۸۱..... ۱۳-۲ علل ضعف هویت ملی در برنامه‌های درسی
- ۸۱..... ۱-۱۳-۲ مبانی فلسفی
- ۸۲..... ۲-۱۳-۲ عملکرد مدارس
- ۸۴..... ۳-۱۳-۲ محتوای کتاب‌های درسی
- ۸۵..... ۴-۱۳-۲ نقش خانواده
- ۸۶..... ۵-۱۳-۲ مفهوم هویت ملی
- ۸۷..... ۱۴-۲ هویت ملی و اهداف نظام آموزش و پرورش
- ۸۸..... ۱-۱۴-۲ هدف غایی
- ۸۸..... ۲-۱۴-۲ اهداف کلی
- ۸۹..... ۳-۱۴-۲ اهداف آموزشی دوره‌های تحصیلی
- ۸۹..... ۱-۳-۱۴-۲ اهداف دوره‌ی ابتدایی
- ۹۰..... ۲-۳-۱۴-۲ اهداف دوره‌ی راهنمایی
- ۹۲..... ۳-۳-۱۴-۲ اهداف دوره‌ی متوسطه
- ۹۴..... ۱۵-۲ ارائه و نقد پژوهش‌های تحلیل محتوای در زمینه‌ی هویت ملی
- ۱۰۵..... ۱۶-۲ سابقه‌ی تحقیق

- ۱۰۵.....تحقیقات داخلی ۱-۱۶-۲
- ۱۱۱.....تحقیقات خارجی ۲-۱۶-۲
- ۱۱۲.....جمع‌بندی و نتیجه‌گیری ۱۷-۲

فصل سوم: روش شناسی تحقیق

- ۱۱۴.....روش تحقیق ۱-۳
- ۱۱۵.....۱-۱-۳ بنیادبخشی نظریه
- ۱۱۵.....۱-۱-۳ مقدمه
- ۱۱۷.....۲-۱-۳ پیشینه
- ۱۲۰.....۳-۱-۳ تعریف
- ۱۲۱.....۴-۱-۳ ویژگی‌های اصلی روش بنیادبخشی نظریه
- ۱۲۴.....۲-۳ جامعه، نمونه و روش نمونه برداری
- ۱۲۴.....۱-۲-۳ جامعه آماری
- ۱۲۴.....۲-۲-۳ نمونه آماری
- ۱۲۵.....۳-۲-۳ روش نمونه برداری
- ۱۲۶.....۳-۳ روش و ابزار گردآوری اطلاعات
- ۱۲۶.....۱-۳-۳ روش گردآوری اطلاعات
- ۱۲۶.....۱-۱-۳-۳ کتابخانه‌ای
- ۱۲۷.....۲-۱-۳-۳ مصاحبه
- ۱۲۸.....۲-۳-۳ ابزار پژوهش
- ۱۲۸.....۴-۳ روش تجزیه و تحلیل اطلاعات
- ۱۲۹.....۱-۴-۳ کدگذاری باز

۱۳۰.....	۲-۴-۳ کدگذاری محوری
۱۳۱.....	۳-۴-۳ کدگذاری گزینشی
۱۳۱.....	۵-۳ اعتبار کدگذاری

فصل چهارم: ارائه‌ی یافته‌ها، بحث و نتیجه‌گیری

۱۳۳.....	۱-۴ مقدمه
۱۳۳.....	۲-۴ نقطه‌ی شروع در بنیادبخشی نظریه
۱۳۵.....	۳-۴ مصاحبه
۱۴۰.....	۴-۴ اشباع نظری
۱۴۳.....	۵-۴ کدگذاری باز
۱۴۸.....	۶-۴ کدگذاری محوری
۱۵۰.....	۱-۶-۴ یادداشت‌های نظری
۱۵۲.....	۷-۴ کدگذاری گزینشی
۱۵۶.....	۸-۴ خلاصه و شرح مدل
۱۵۸.....	۱-۸-۴ ویژگی‌های مؤلفه‌های هویت ملی
۱۶۳.....	۹-۴ پیشنهادهای تحقیق
۱۶۴.....	۱۰-۴ محدودیت‌های تحقیق

فهرست منابع

۱۶۶.....	۱- منابع فارسی
۱۶۶.....	۱-۱ کتاب

- ۱-۲ مقاله ۱۷۶
- ۱-۳ پایان نامه ۱۷۹
- ۲- منابع لاتین ۱۸۵

پیوست‌ها و ضمائم

- ۱۹۰ مصاحبه با مهندس زرافشان
- ۱۹۷ اهداف نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران
- ۱۹۷ هدف غایی آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران
- ۱۹۷ اهداف کلی نظام آموزش و پرورش
- ۲۰۱ اهداف آموزشی مقطع ابتدایی
- ۲۰۶ اهداف آموزشی مقطع راهنمایی
- ۲۱۲ اهداف آموزشی مقطع متوسطه
- ۲۱۹ چکیده‌ی انگلیسی
- ۲۲۰ آرم انگلیسی

فهرست جداول

- جدول ۱-۲: دوره‌های تاریخی هویت ایرانی از نظر آزاد ارمکی (۱۳۸۶) ۳۸
- جدول ۲-۲: ویژگی‌های نظریه‌های هویتی در ایران ۵۷
- جدول ۳-۲: مؤلفه‌های هویت ملی در پایان‌نامه‌ها ۷۱
- جدول ۳-۲: مؤلفه‌های هویت ملی در پایان‌نامه‌ها (ادامه) ۷۱
- جدول ۴-۲: مؤلفه‌های هویت ملی در کتاب ۷۳
- جدول ۵-۲: بیشترین فراوانی مؤلفه‌ها در کتاب‌ها و پایان‌نامه‌ها ۷۵
- جدول ۱-۳: نمونه‌گیری نظری در مقابل نمونه‌گیری آماری (فلیک، ۱۳۸۷، ص ۱۴۱) ۱۲۵
- جدول ۲-۳: محل‌های مراجعه شده برای مطالعه پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد و دکتری ۱۲۷
- جدول ۱-۴: مصاحبه با افراد صاحب‌نظر در زمینه‌ی هویت ملی ۱۳۵
- جدول ۲-۴: سؤالات اساسی در کدگذاری ۱۴۵
- جدول ۳-۴: مفاهیم به‌دست آمده در کدگذاری باز ۱۴۵
- جدول ۴-۴: طبقه‌بندی مفاهیم به‌دست آمده از نمونه‌های تحقیق بر اساس سؤالات مصاحبه ۱۴۸
- جدول ۵-۴: کدگذاری محوری ۱۴۹
- جدول ۴-۴: طبقه‌بندی مفاهیم به‌دست آمده از نمونه‌های تحقیق بر اساس سؤالات مصاحبه ۱۵۹

فهرست اشکال

- شکل ۱-۲: وضعیت دوره‌های تاریخی هویت ایرانی از نظر آزاد ارمکی (۱۳۸۶) ۳۹
- شکل ۲-۲: ملاک هویت ایرانی از نظر ملاصادقی (۱۳۷۸) ۱۱۰
- شکل ۱-۳: خصوصیات بنیادبخشی نظریه ۱۲۱
- شکل ۲-۳: تصویر الگوی فرایند تحقیق و نظریه ۱۲۳
- شکل ۱-۴: مؤلفه‌های هویت ملی در ایران ۱۵۵

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱ مقدمه

انسان در تمامی دوران حیات خود از ابتدای آفرینش تا به امروز و از زمان حیات تا مرگ خود با مسأله‌ی شناخت، اعم از شناخت خود و شناخت دیگران سروکار دارد. بنابراین شناخت یک مسأله فرازمانی و فرامکانی است که نه تنها از اهمیت آن کاسته نشده بلکه به اهمیت آن نیز افزوده شده و در هر عصری، به برخی از جنبه‌های پنهان آن بیشتر اشاره شده است. دنیای پیچیده و پر رمز و راز فعلی که تکثر، تعدد و فراوانی از ویژگی‌های بارز آن است نیاز انسان را به شناخت خود و دیگران، بیشتر و بیشتر می‌کند.

شناخت از خود و در جستجوی «هویت»^۱ بودن در یک راستا می‌باشند. وقتی امام علی (ع) می‌فرماید «هرکس خود را بشناسد خدا را می‌شناسد»، عمیقاً به مسأله هویت و جهت آن اشاره می‌نماید و اهمیت آن را تا سرحد سعادت و کمال انسان می‌داند. بنابراین مسأله هویت که به معنای چه کسی بودن است، یکی از موضوعات اساسی و در واقع اولین و آخرین مسأله‌ای است که انسان با آن مواجه است و در تمامی انسان‌ها و در تمامی اعصار یک اصل اساسی است که هر کس باید در جستجوی آن باشد تا به سر منزل مقصود که همان سعادت و کامیابی ابدی است، نایل آید.

در مبحث هویت برای شناخته شدن و شناسایی خود نیازمند شناسایی و شناخت دیگران می‌باشیم. زیرا برای این‌که من بدانم که کیستم و چیستم؟ باید دیگران را بشناسم و بدانم که آن‌ها کیستند و چیستند؟ پس در هویت «خودشناسی» در برابر «دیگرشناسی» قرار می‌گیرد؛ «من» و «ما» در برابر «غیر» و «آن‌ها» قرار می‌گیرند.

هویت تنها به فرد و فردگرایی مربوط نیست بلکه در سطح «جمعی» نیز مطرح بوده و از اهمیت بالایی نیز برخوردار است. «هویت جمعی»^۲ دارای مصداق‌های زیاد و فراوان است. به طوری که هویت آموزشی، ورزشی، ایل، طایفه، استان، قوم، مذهب و غیره همگی جزء هویت اجتماعی (یا جمعی)

^۱. Identity

^۲. Collective Identity

محسوب می‌شوند. اما بالاترین و مهم‌ترین سطح هویت جمعی، «هویت ملی»^۱ است که دارای بیشترین اهمیت و ضرورت به لحاظ وحدت و انسجام ملی است.

هویت ملی یکی از مباحث مهم و برجسته در دنیای امروز است. نیاز به هویت ملی و احساس تعلق، وفاداری و گرایش به سمت آن از ضرورت‌های انکارناپذیر در هر جامعه‌ای می‌باشد. وجه تمایز هر کشور از کشور دیگر با توجه به هویت ملی تعریف می‌شود. بنابراین، تلاش در جهت رشد و تقویت هویت ملی از نیازهای اصلی و اساسی هر جامعه‌ای محسوب می‌شود. از آن جایی که بیشترین نیروی انسانی و جویندگان علم و دانش در نظام آموزش و پرورش مشغول به تحصیل می‌باشند، این امر فرصتی مناسب و مقتضی در جهت اطلاع رسانی و آگاهی بخشیدن به فراگیران در مورد این مبحث مهم می‌باشد تا در نهایت بتوان این آگاهی و بینش را عمق بخشیده و در باورهای افراد، آن را پرورش داد.

متأسفانه نتایج پژوهش‌های بسیاری حاکی از نقص و نارسایی پرداختن به این موضوع در آموزش و پرورش و علی‌الخصوص، در کتاب‌های درسی است که نیازمند سعی و تلاش جدی و مبرم نخبگان علمی، سیاسی و سایر اقشار جامعه است تا در حد امکان در جهت برطرف کردن این نقص، راه کارهای اساسی پیشنهاد شود و در جهت رفع آن اقدام گردد. این پژوهش گامی در جهت این امر می‌باشد.

۱-۲ بیان مسأله

«هویت» سابقه‌ای به بلندای تاریخ بشریت دارد زیرا انسان از همان آغاز به دنبال شناخت خود بوده و در پی پاسخ‌گویی به این سوال برآمده که من کیستم؟ و چیستم؟ هر چه در این مسیر شناخت فرد از خود و دیگران کامل‌تر باشد، بهتر می‌تواند مسیر متعالی خود را انتخاب کند. در زمان کنونی نه تنها از اهمیت این مسأله کاسته نشده، بلکه از رونق خاصی نیز برخوردار بوده و به طور جدی مطرح می‌باشد.

^۱. National Identity

«مفهوم هویت، یکی از پیچیده‌ترین مفاهیم علوم اجتماعی است که در مقایسه با سایر مباحث این حوزه آثار مکتوب کمتری درباره آن موجود می‌باشد. همین پیچیدگی مفهوم و کمبود آثار مکتوب در این زمینه باعث شده تا دقت کافی در کاربرد این واژه و یا مفاهیم وابسته به آن، یعنی هویت ملی و بحران هویت، معطوف نشود ... و تلاش جدی برای کاربرد انتقادی و دقیق آن‌ها با مورد ایران به عمل نیاید» (احمدی، ۱۳۸۴، ص ۲۲-۲۱). کلمه هویت از نظر لغوی به معنی «هستی، وجود، ذات باری تعالی و آنچه موجب شناسایی شخص است» می‌باشد. ریشه‌ی لغوی آن از واژه‌ی «هو» گرفته شده است که اشاره به غایت، نهایت و کمال مطلق دارد (معین، ۱۳۷۱، ص ۵۲۲۸). این واژه در اصطلاح علمی به معنای چیستی شناسی و کیستی شناسی است.

با توجه به این‌که جنبه‌ی مهم دیگر خود «هویت» است و همچنین از آن‌جایی که بین مفهوم خود، شخصیت و هویت در فرهنگ روانشناسی تا حدود زیادی هم‌پوشی وجود دارد، جیمز^۱ که از پدیدآورندگان روانشناسی علمی بود، در زمره‌ی اولین کسانی است که درباره‌ی هویت (البته نه به شکل کاملاً مستقیم) سخن گفته است. وی در کتاب اصول روانشناسی در سال ۱۸۹۰ به عنوان اولین نظریه پرداز درباره‌ی «خود^۲»، طرح ساده‌ای را ارائه داد. به نظر جیمز، خود به دو صورت وجود دارد: خود تجربی^۳ (مفعولی) و خود آگاه^۴ (فاعلی) (آلپورت، ۱۳۵۶). اما «مفهوم هویت اولین بار در کتابی به نام «جماعت تنها» در سال ۱۹۵۰ میلادی و کتاب دیگری در سال ۱۹۶۰ به نام «هویت و اضطراب» مطرح شد» (افروغ، ۱۳۸۰، ص ۸-۹). البته «مبحث هویت به‌طور جدی‌تر در روان شناسی، توسط اریکسون^۵ در مرحله‌ی پنجم از مراحل هشت‌گانه‌ی روانی- اجتماعی با عنوان «هویت یابی در برابر بحران هویت یا هویت منفی» مطرح شد. هویت از نظر وی حاصل این است که فرد به یک احساس منسجم از این‌که در زندگی به دنبال چه چیزی است، دست یافته باشد. از سوی دیگر اگر ابهامات

¹. William James

². Self

³. Self as Object (Me)

⁴. Self as Knower (I)

⁵. Erikson

بیش از حدی درباره‌ی تعهدات و ارزش‌های کنونی برای فرد مطرح باشد، نتیجه‌ی آن بحران هویت است» (میلر^۱، ۱۳۸۶، ص ۱۳۸).

هویت دارای انواع، سطوح و سلسله مراتب مختلفی است، اما در یک دسته بندی کلی می‌توان دو نوع هویت را از یکدیگر متمایز کرد. اول، «هویت فردی^۲»، یعنی همان چیزی که فرد به واسطه‌ی ویژگی‌ها، خصوصیات یگانه و منحصر به فرد خود مورد شناسایی قرار می‌گیرد و در عین حال از دیگران متمایز می‌شود. نوع دیگر هویت، «هویت جمعی^۳» است که عبارت است از «تعلق خاطر تعدادی از افراد به امور مشترک با عنوانی خاص، چنین تعلق‌ی موجب احساس همبستگی و شکل‌گیری یک واحد جمعی می‌شود که با عنوان ما از ماهای دیگر جدا می‌شود» (توسلی و قاسمی، ۱۳۸۳، ص ۲). از نظر عاملی (۱۳۸۶، ص ۴۷۱) «حس مشترک، کلید فهم هویت‌های جمعی است. اگر بتوانیم حس مشترک را در فرهنگ ایرانی به‌دست آوریم به شکلی به هویت جمعی ایرانی دست پیدا کرده‌ایم».

«هویت ملی فراگیرترین و در عین حال مشروع‌ترین سطح هویت در تمامی نظام‌های اجتماعی است» (حاجیان، ۱۳۷۹، ص ۱۹۶). همچنین یکی از جامع‌ترین بخش‌های هویت جمعی، هویت ملی است که دارای بیشترین اهمیت به لحاظ وحدت و انسجام ملی در درون یک جامعه است.

«هویت ملی به عنوان یک پدیده‌ی سیاسی و اجتماعی نوزاد عصر جدید است که ابتدا در اروپا پیدا شد و آنگاه از اواخر قرن ۱۹ به مشرق زمین و سرزمین‌های دیگر راه یافت. اما هویت ملی به‌عنوان یک مفهوم علمی از ساخته‌های تازه‌ی علوم اجتماعی است که از نیمه دوم قرن بیستم به‌جای مفهوم «خلق و خوی ملی» (کاراکتر ملی^۴) در حال رواج گرفتن است» (اشرف، ۱۳۷۳، ص ۱۴۴). با توجه به این امر، در ایران نیز مفهوم تازه‌ی وطن و ملت و ملیت، وارد کلام سیاسی روشنفکران عهد روشنگری شد و در انقلاب مشروطه به‌ثمر رسید.

^۱. Miller

^۲. Individual Identity

^۳. Collective Identity

^۴. National Character

هویت ملی نوعی احساس پایبندی، دلبستگی و تعهد به اجتماع ملی (عام) است و جزئی از هویت فرد می‌باشد (رزازی فر، ۱۳۷۹، ص ۱۰۳). در واقع هویت ملی اولین شکل هویت قابل حصول برای هر فردی است. مبتنی بر این دید، هویت ملی، شالوده‌ی اصلی و مقدم بر سایر هویت‌ها است. چراکه از طریق همین هویت است که می‌توان از هویت‌های دیگر مطلع شد (رهباب، ۱۳۸۱، ص ۵۸). از نظر ادوارد سعید (به نقل از رهباب، ۱۳۸۱، ص ۵۱) هیچ چیز کم‌کشش‌تر از خودپژوهی شیفته‌وار، تصدیق ریشه‌ها، ملی‌گرایی پرآوازه و غرور ملی که این روزها در بسیاری از جاها برای مطالعه هویت یا مطالعات قومی به کار گرفته می‌شود، نیست.

سروتن^۱ (۱۹۸۲) «هویت ملی را یک حس بالنده میان مردمی می‌داند که به‌طور طبیعی به یکدیگر تعلق دارند و از منافع مشترک، تاریخ مشترک و سرنوشت مشترک برخوردارند» (ص ۲۱۳، به نقل از صنیع اجلال، ۱۳۸۲، ص ۱۰). هویت ملی، مجموعه‌ای از عناصر و عوامل اجتماعی، فرهنگی و تاریخی است که جامعه‌ای را از سایر جوامع متمایز می‌کند (احمدی، ۱۳۸۳). در واقع هویت ملی مفهومی دو وجهی است که همزمان بر تشابه و تمایز دلالت دارد. یعنی وقتی بحث از هویت ملی می‌شود از خصوصیات سخن به میان می‌آید که به موجب آن یک ملت مورد شناسایی قرار می‌گیرد و از طرف دیگر، از دیگر ملت‌ها جدا می‌شود. رزازی فر (۱۳۷۹) بیان داشته: «به لحاظ الگوی ایده‌آل، هویت ملی در هر جامعه متفاوت از جوامع دیگر بوده و محدودیت‌های ابعاد آن برخاسته از ارزش‌ها و نگرش‌های آن جامعه می‌باشد» (ص ۱۰).

نظام آموزشی در هر کشوری یکی از بهترین راه‌های تحکیم و تقویت هویت ملی است و در این بین برنامه‌ی درسی به‌عنوان یکی از ارکان اصلی این نظام نقشی محوری در شکل‌گیری هویت ملی ایفا می‌کند. ملایی نژاد (۱۳۸۱) شکل‌گیری و تعمیق هویت ملی از طریق برنامه‌ی درسی را بر مبنای دو محور اساسی می‌بیند؛ محور اول آگاهی یابی و شناخت هویت ملی است که در حیطه‌ی شناختی از طبقه بندی هدف‌های آموزشی بلوم قرار می‌گیرد و برای تقویت آن برنامه‌ی درسی رسمی را پیشنهاد می‌کند و محور دوم، احساس تعلق و درونی ساختن آن است که متعلق به حیطه‌ی عاطفی است و

^۴. Seruton